

ՔՆՆԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ՝ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ԱՆՑՔԵՐԻ
ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

(Ըստ Ֆարաբի, Սաւմեհի, Մաւնֆի եւ այլոց)

ՍՏ. ՊԱՍԼ.

Պատեքը, ըստ օրինի, պիտի սկսուէր անշուշտ նիսանի 15-ին, որ տօնուժ էին եօթն օր։ Պէնտէկոստէն—յիսնեւորորդ օրը, նիսանի 16-ից յետոյ։ Եթէ այդ (նիսան) ու հետեւեալ իւր ամիսները նաճանջ դուրս գային, այն ժամանակ պէնտէկոստէն կը հանդիպէր սիւլան ամսի 7-ին, եթէ երկուսն էլ ամբողջ դուրս գային—5-ին, եթէ մէկն ամբողջ իսկ միւսը պակաս—6-ին։ Յայտնի է, որ այդ ամենը կախուած է պատահականութիւնից, որից առաջ կը դայ մի սաստիկ խճճուած դրութիւն, ժամանակի հաշուադիւտն անելն համարեա անհնարին դարձնող։ Աւելացնենք և այն, որ օրը (գիշեր—ցերեկ) բաժանուում էր, ինչպէս և այժմ, 24 ժամերի։ Գիշերը բաժանուում էր չորս մասի, ա) 6-ից մինչև 9 ժամը—երեկոյ, բ) 9-ից մինչև 12—մէջգիշեր, գ) կէսգիշերից մինչև 3—հաւախօտ, դ) 3-ից մինչև 6—առաւօտ, այդ։ Մեր երեկոյեան եօթներորդ ժամը համարուում էր գիշերուայ առաջին ժամ, առաւօտեան եօթներորդ ժամը—ցերեկուայ առաջին ժամ, առաւօտեան իններորդ ժամը—երրորդ։ «Էր ժամ երրորդ եւ հանին զՆա ի խաչ» (Մարկ. ԺԵ, 20)։ Կէսօրը—վեցերորդ ժամ։ «...վեց ժամ եղև, խաւար կալաւ զամենայն երկիր մինչև ցիւնն ժամ, (Մարկ. ԺԵ, 32), այսինքն մինչև ժամի երեքը՝ կէսօրից յետոյ։

Ի նկատի ունենալով, որ Յովհաննէս աւետարանիչը միւսներից աւելի կանգ առնում է Յիսուսի կենաց վերջին տարիների վրայ ու աւելի ճշտապահութեան հետեւում անցքերը դասաւորելիս, հետազօտողները, նրա ընաբանների հիման վրայ, գալիս են այն եզրակացութեան, որ նրա հոգու աւանդման ժամանակի որոշելը աւելի հեշտ է

ներկայանում, քան միւս անցքերինը, և դա կարող է ծառայել իբրեւ կեդրոն՝ այս վերջինների ժամանակը ճշտութեամբ որոշելու համար:

Երեք աւետարանիչների խօսքերից հետեւում է, որ Յիսուս խաչուել է իսկ և իսկ պատերի օրը, ըստ Յովհաննէս աւետարանչի սակայն—դրա նախորդ օրը, «Իսկ հրէայքն, քանզի ուրբաթ էր, զի մի անդէն ի խաչին ագանիցին մարմինքն մինչև ցշաբաթն...» (ԹԹ. 31) հետեւաբար, քանի որ, ինչպէս մենք գիտենք, պատերը տօնուում էր նիսան ամսի 14-ին կամ 15-ին, ուրեմն Յիսուսի երկրաւոր կեանքի վախճանի ամսաթիւն է նիսանի կամ 14-ը կամ 15-ը: Եթէ չօրս աւետարանիչները միակերպ չեն հաստատում այդ անցքը, բայց նրանք բոլորը գոնէ միաձայն հռչակում են, որ խաչելութիւնը կատարուել է ուրբաթ օրը, իսկ յարութիւնը—երրորդ օրը (շաբաթուայ առաջին օրը, ըստ մեզ կիւրակէ օրը, որն սկսւում է նախորդ շաբաթ օրուայ երեկոյեան ժամի 7-ից յետոյ): Ուրեմն Նրա վախճանը եղել է նիսանի 14 կամ 15-ին, սակայն անկասկած ուրբաթ օրը:

Այն շրջանի երկար տարիների պարբերական ընթացքում (աստղագիտական ստոյգ թուահամարի վրայ հիմնուած) այդ թուերի ուրբաթ օրն եկած տարիներից, կարելի է կանգ առնել մեր (քրիստ.) տօմարի 30 կամ 33-ում: Վերցնելով այսպիսի մի ուրբաթ 30 թուականից առաջ, մենք հարկադրուած պիտի ինչինք եզրափակելու, որ Յիսուս խաչուած է եղել իւր քսան տարեկան հասակում, իսկ 33 թուականից յետոյ մենք այնքան հեռացած կը լինէինք, որ խաչելութիւնը պատահած պիտի ենթադրէինք Նրա քառասնամեայ հասակին: Ուրեմն տարիներից հաստատագոյնը պէտք է ընդունել 30 կամ 34-րդը: Եթէ XX-րդ դարի օրացոյցը վերածելու լինենք այն ժամանակին, կը տեսնենք, որ Յիսուսի մահուան պատիժը գալիս է 3-րդ տարուայ ապրիլի 7-ն, ուրբաթ օրը ն. տ., իսկ 33-րդ տարուայ՝ ապրիլի 3-ին, նոյնպէս ուրբաթ օրը: Հետազննին մտքերն աւելի առաջ գնալով, աշխատում

են որոշել, թէ այդ երկու թուերից որն աւելի մօտ է ճշմարտութեան:

Յովհաննէս աւետարանիչը (Բ. 20) կրկնում է հրէաների ասածը. «Զքառասուն եւ զվեց ամ շինեցաւ տաճարս»: Ինչպէս յայտնի է, տաճարի շինութիւնը աւարտուել էր դրանից մի քանի տարով միայն առաջ, հետեւաբար այդ խօսքերը պէտք է հասկանալ այսպէս, իբր շինութիւնը սկսուել էր սրանից 46 տարի առաջ: Ըստ վկայութեան Յովսէփ Փլաւիոսի՝ այդ շինութիւնն սկսել էր Հերովդէս, իւր թագաւորութեան տասնութերորդ տարում: Իսկ նա թագաւորել սկսեց Հռովմի սկզբնաւորութեան 717 թուականի գարնանը (37 Ք. ծ. ա.): Ուրեմն նրա թագաւորութեան 18-րդ տարին սկսուել է 734 և վերջացել 735 թուականին (19-րդ թ. Ք. ծ. ա.): Աւելացնելով դրա վրայ 46 տարի, կստանանք 781 թուականը (28-րդ թ. Ք. ծ. յ.): որ զուգահաւասարում է Յիսուսի քարոզչական գործունէութեան սկզբին ու հրէական առաջին պատերի տարուն, երբ նա «գնաց Երուսաղէմ եւ տեսաւ, որ տաճարի մէջ ծախում էին ...» (Բ. 13, 14): Այնուհետեւ Յիսուսի երկրորդ անգամ պատերի տօնին գնալը յիշում է նոյն աւետարանիչը (2. 4), որից հետեւում է, որ անցքի ժամանակն է մեր տօմարի 20-րդ տարին, և վերջապէս Յիսուսի գնացած երրորդ պատերը, որ կրկին յիշում է Յովհաննէս աւետարանիչը (ԺԳ. 1), տեղի ունեցաւ 30-րդ տարում, որ հանդիպում է ճշմարտութեան աւելի մօտ ընդունուած, վերոյիշեալ երկու թուականներից մէկում (30 կամ 33):

Միևնոյն եզրակացութեան ենք գալիս, երբ համեմատում ենք ԻԳ գլ. 1 համարը Ղուկասու Գ. գ-ի հետ. «Եւ ինքն Յիսուս էր ամաց իբրեւ երեսնից, սկսեալ որոց որպէս կարծիր ...»: Ե՛րբ: Դրան պատասխանում է համ. 1-ը. Ի հնգետասաներորդի ամի տէրութեան Տիդերեայ Կեսարեայ, ի դատաւորութեան Հրէաստանի Պիղատոսի Պոնտացոյ ...»: Ահա այդ 15-րդ տարին էր Հռովմայ 781 թուականը կամ մեր տօմարի 28-րդ տարին: Իսկ Պիղա-

տոսի փոխարքայութիւնը շարունակուեց 26-ից մինչև 36 թուականը:

Այս ամենն ապացուցանում են, որ սոյն անցքերն հետադոտող ու դատաւորող աստուածաբանները գնում են ուղիղ ու ճշմարիտ ճանապարհով:

Քրիստոսի ծննդեան տարին ևս առայժմ որոշւում է մօտաւորապէս: Եթէ ըստ Ղուկասու, «Յիսուս էր ամաց իբրև երեսնից...» քրիստոնէական տօմարի 28-րդ տարում, ուրեմն Նրա ծնունդը պիտի լինէր մեր տարեգրութիւնից մօտաւորապէս երկու տարի առաջ, այսինքն՝ Հռովմի հիմնարկութեան 751-րդ տարում: Դարձեալ, թէ ըստ Մատթէոս—Ղուկաս աւետարանիչների և թէ ըստ Տալմուդի, Քրիստոսի ծնունդը գալիս է Հերովդէս Մեծի թագաւորութեան վերջին տարիներին: Ժամանակակից պատմաբան Յովսէփ Փլաւիոսը, ցաւալի է, որ Հերովդէսի մահը վերագրում է երբեմն 756, երբեմն 752 և մինչև անգամ 753 թուականներին: Շփոթութիւնը մեծանում է, բայց գիտնականների մեծամասնութիւնը, եղած փաստերի վրայ հիմնուելով, Հերովդէսի մահը վերագրում է այդ թուականներից առաջինին:

Ասորոց Կիւրենոս Սուղպիցիոսի դատաւորութեան միջոցին կատարուած ընդհանուր աշխարհագրութեան (մարդահամարի) ժամանակը, որի մասին գրում է Ղուկաս աւետարանիչը, նոյնպէս դժուարութիւններ է ներկայացնում Փրկչի ծննդեան տարին ճշտիւ որոշելու համար: Գործք Առաքելոցի (Ե, 37) ու Յովսէփ Փլաւիոսի գրուածքներից հետեւում է, որ այդ մարդահամարը տեղի ունեցել է 760 թուին: Աւետարանիչը թէպէտ անուանում է այդ առաջին աշխարհագիր՝ Կիւրենայ դատաւորութեան ժամանակ (Ղուկ. Բ, 2), սակայն ենթադրում են, որ Կիւրինոսն այդ պաշտօնով երկու անգամ՝ եղել է Ասորիքում. առաջին անգամ՝ մերձաւորապէս 750—752 թուերին: Ղուկասու յիշած մարդահամարը կարող էր առաջինը լինել ժամանակի այդ շրջանում: Հետեւաբար, Փրկչի ծնունդը, ամենայն հաւանականութեամբ կարելի է տալ 749 կամ 750 թուերին:

խակ գրանից արդէն հետեւում է այն, որ Յիսուսի ծնունդը եղել է մեր տարեգրութեան սկզբից երեք - չորս տարով առաջ և խաչուել է երեսուներեք տարեկան հասակին:

Այդ փաստերի հիման վրայ էլ որոշւում է մօտաւորապէս՝ աւետարանական միւս անցքերի ժամանակը: Յիսուսի՝ մարդկութեան արած փրկագործ ծառայութիւնը շարունակուեց մօտ երկու և կէս տարի, — 27-րդ տարու վերջից մինչև 30-րդ տարու ապրիլ ամիսը: Աւետարանի շատ տեղերում հերքւում է ոմանց այն կարծիքը, իբր թէ այդ միջոցը սահմանափակւում է մի տարով միայն, — Յովհաննէս աւետարանչի վկայութիւնից պարզ երևում է, որ Յիսուս յաջորդաբար երեք անգամ երուսաղէմում ներկայ դռնուեց հրէից զատկական տօներին:

Ուրեմն, աւետարանական անցքերի ժամանակագրութիւնը, համարեա անկասկած, ներկայանում է հետեւեալ կարգով. Հոսովմի ձիմնարկութեան 749 կամ 750-րդ տարում Բեթղէհէմի մէջ ծնւում է Յիսուս. Ինշուս — Յետո՝ հրէարէն, Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος — ըստ աւետարանի, Ռարբի Յիսուս Նազարէթցի, ինչպէս վերջերն անուանում էին Նրան աշակերտները: Հերովդէս Մեծը մեռնում է գրանից մի ամիս վերջը՝ համաձայն մի շարք աղբիւրների, ըստ ոմանց — երեք տարուց յետոյ: Մանուկ Յիսուսն ապրում է Նազարէթում: Իւր ծնողների մօտ: Նա արդէն իննը տարեկան է, երբ Արքեղայոսին գահընկէց են անում ու Նրա տեղը Հրէաստանում արածնեալ կառավարիչներ նշանակում: Առաջին կառավարչապետ Կոպոնիսի օրով տասներկու տարեկան Յիսուսն առաջին անգամ յայտնւում է երուսաղէմի տաճարում:

Հոսովմի ձիմնարկութեան 781-րդ թուականը կամ մեր տօմարի 28-րդ տարին համարւում է Նրա ուսուցչական գործունէութեան սկիզբը: 27-րդ տարու վերջերին և կամ 28-րդ տարու առաջին ամիսներին պէտք է վերագրել Մկրտութիւնը, քառասնօրեայ ծոմապահութիւնն ու փորձութիւնը և Գալիլիացոց Կանա քաղաքում արած առաջին հրաշագործութիւնը: Մի կարճ ժամանակ Կափառ-

Նաում մնալուց յետոյ, Յիսուս ուղղւում է դէպի Երուսաղէմ՝ 781 թ. զատիկի տօնին։ Այս անգամուայ այցելութեանն է վերաբերում — տաճարի մէջ առետուր անողներին խարաղանով հալածելն ու Նիկողիմոսի հետ ունեցած Գիշերային խօսակցութիւնը։ Գարնանը Նա վերադառնում է Գալիլիա և ապրում է Նազարէթում։ Ամառուայ վերջին, հաւանական է սեպտեմբերին, Նա նորից յայտնւում է Հրէաստանում՝ Տաղաւարահարաց տօնին։ Յուսկ ապա, դեկտեմբերի մէջ, դարձեալ ուղղւում է դէպի Գալիլիա՝ Սամարիոյ վրայով, Ակնյայտնի է, որ «Յակովբայ ջրհորի» մօտ սամարացի կնոջ հետ ունեցած խօսակցութիւնը եղել է ձմեռ-ժամանակ. «Թերեւս դուք այն էլ կասէք, որ չորս ամսից յետոյ հունձի ժամանակը կսկսի», իսկ հունձը սովորաբար հաճնում էր ապրիլի վերջին։ Նազարէթ վերադառնալուց յետոյ Նրա երկնառաք դործունէութեան մէջ սկսւում է տիրել մի տեսակ հանդարտութիւն. Նա սկսում է պարապել տնային դործերով Իւր մերձաւորների շրջանում։ Հետեւեալ (782) տարուայ մարտ ամսին Յիսուս ներկայ է սուրբ քաղաքում Պուրիմի տօնին (14—15 ադար)։ Այդ տարում Պուրիմի տօնը պիտի գար հինգշաբթի 17-ին, կամ ուրբաթ 18-ին, եթէ նախընթաց ամիսը պակաս էր, և կամ, ուրբաթ 18-ին, շաբաթ 19-ին, եթէ նա ամբողջ էր։ Բեթեզդայում անդամալոյծի բժշկութիւնը կատարուած է շաբաթ օրը, մարտի 19-ին։ Վերադառնալով Գալիլիա, Նա թողնում է Նազարէթը և տեղափոխւում է Կափառնաում մեծ քաղաքը, որ փռուած էր Տիբերական ծովի հիւսիս-արեւմտեան ափում, Եգիպտոսից Ասորիք գնացող կարաւանների ճանապարհի վրայ։ Նազարէթից Կափառնաում գնալու համար ութ-իննը ժամուայ մի ուղղաձիգ ճանապարհ կար, բայց Յիսուս ուղևորւում է Մագդաղէի վրայով, որ ընկնում է մի քիչ հարաւ, ծովի արեւմտեան ափում։ Գիշերն այստեղ անցկացնելով, Նա, վաղ-առաւօտեան ճանապարհ է ընկնում Բեթսայիդայի վրայով դէպի Կափառնաում։ Ճանապարհին, ծովեզերքում, Նա կանչւում է Իւր մօտ Սիմոնին ու Անդրէասին, սրանցից մի քիչ հեռու-

Ձերեթեայ որդւոց՝ Յակոբին ու Յովհաննին։ Նազարէթը թողնելուց երկու օր վերջը Նա արդէն Կափառնաուժի սահմաններումն է։ Միւս օրը շաբաթ էր, հետեւաբար Նազարէթից Նա դուրս եկաւ հինգշաբթի, իսկ ուրբաթ օրը կանչեց Սիմօնին ու առաջին աշակերտներին։ Շաբաթ օրը քարոզեց Կափառնաուժի ժողովրդանոցում։ Այդ միջոցին են վերաբերում Սիմօնի զոքանչի բժշկուելը, այլև զանազան ցաւերով տանջւող ուրիշ շատ հիւանդների կատարելապէս բժշկուելու դէպքերը (Մարկ. Ա. 30—34, Ղուկ. Դ. 38—41, Մատթ. Ը. 14—17)։ Հետեւեալ օրը (կիրակէ) «ընդ այգն ընդ առաւօտն յարուցեալ ել, եւ զնաց յանապատ տեղի, եւ անդ կայր յաղօթս» (Մատ. Ա. 35—26)։ Ամբողջ հետեւեալ շաբաթը Նա այցելում է Գալիլիայի զանազան վայրերը, «ուսուցանելով ի ժողովուրդս նոցա եւ քարոզելով զաւետատանն» (Մատթ. Դ. 23)։ «Եւ ել համբաւ զնմանէ ընդ ամենայն երկիրն ասորոց» (Հմբ. 24)։

Նա շրջապատուած է իրեն հաւատարիմ մի քանի աշակերտներով։ Շփոթւում է երուսաղէմի իշխանութիւնը՝ դրանում մի վտանգ նախատեսելով։ Նրան ենթարկում են խիստ հսկողութեան։ Մաքսաւորներն սկսում են խորհրդակցել գալիլիացի փարիսեցիների հետ, որոնք արդէն տեսել էին Նրան ու ճանաչում էին։ Յիսուսին սկսում են մեղադրել նրանում, որ իբր թէ Նա խտանդարում է մովսիսական օրէնքները։

Եթէ ճիշտ է գիտնական աստուածաբանների այն եզրակացութիւնը, որ Ղուկաս աւետարանչի (Ձ. 1) «ի շաբաթու երկրորդում առաջնոյն...» ասածը այն շաբաթն է, որի վրայ մենք կանգ առինք,—նա հանդիպում է ապրիլի 9-ին, ուրեմն նախընթաց շաբաթ օրը ապրիլի 2-ն էր։ Ապա դրան հետեւում է այն շաբաթը (եօթնեակը), որն ամենանշանաւորն է աշխարհի Փրկչի երկրաւոր կեանքում։ Լեւան վրայ աղօթելու հետեւեալ օրը Նա ընտրում է տասներկու առաքեալներին (Մարկ. Գ. 13 և հետ.) տալիս է ամբողջ ժողովուրդը հիացնող երանութեանց վերաբերեալ քարոզը։ Սա պէտք է տեղի ունեցած լինի Կափառնաուժի

հիւսիս—արեւմուտքում, այնտեղի մշտադալար բլուրների վրայ, և շարունակուած՝ մի քանի օր, որին պարզապէս վկայում են աւետարանիչների այս մասին գրածները: Առաջին անգամ ծնունդ է առնում եկեղեցու հիմնարկութեան գաղափարը, մի եկեղեցու, որի սիւները պիտի համարուէին տասներկու առաքեալները: Դրանից անմիջապէս յետոյ նա սկսում է «շրջել Դաւիթիայի քաղաքներն ու գիւղերը» (Ղուկ. Ը. 1—3): Որին ուղեկցում են առաքեալներն ու «կանայք ոմանք, Մարիամ, որ կոչուր մնագղաղնացի եւ Յովնաննա կին Զուզայ» և ուրիշներ. առաքեալներին ուղարկում է Աստուծոյ արքայութիւնը քարոզելու (Ղուկ. Բ. 2): Ներկայանում են նրան Յովհաննէս Մկրտչի երկու աշակերտները ու հարցնում. «Դու ես, որ գալոցն ես, թէ այլում ակնկալցուք» (Մատթ. ԺԱ. 3): Շուտով Յիսուս լսում է Յովհաննէս Մկրտչի սպանուիլը, այլ և տեղեկանում է, որ Հերովդէս Անտիպաս (Դաւիթ. չորրորդապետը) հրաման է արձակել՝ նրան սատակապէս հսկելու. Այնուհետեւ նաւերով ծովի միւս ափը, հեռանում է դէպի Յուլիայ Բեթսաիդայ սահմանները, Ժողովուրդը գնում է նրա ետևից և ուզում է նրան թագաւոր հռատարակել (թագաւորեցնել): Նա պատասխանում է առաքեալներին, որ թողնեն իրեն ու վերադառնան Կափառնայում: Հետեւալ օրը հրէից ժողովարանում նա մի ընդարձակ քարոզ է տալիս կենաց հացի մասին (Յովհան. 2.):

Հասնում է վերջապէս այն բուպէն, երբ նրա ուսուցչական գործունէութիւնը պիտի դադարէր այնպէս ասշեցնող պարագաների մէջ... Ժողովուրդը կարծես փախչում է նրանից. այժմ նա շրջապատուած է տասներկուսներով միայն և զգում է մարտիրոսական անողորմահաւան անխուսափելիութիւնը: Յիսուս այդ մասին ուղղակի յայտնում է առաքեալների ժողովին ու հեռանում դէպի հիւսիս: Փիլիպպիայն Կեսարիա գնալիս ճանապարհին նա երկու հարց է տալիս Պետրոսին, թէ «ինչ կարծիք ունի նրա մասին ժողովուրդը, և ինչ կարծիք ունին առաքեալները»: Յայս վայր նա քարոզում էր Աստուծոյ արքայութիւնը,

այժմ՝ բացարձակապէս յայտնում է աշակերտներին՝ իրեն ով լինելը։ Գալիլիայում ուղիորեցնելը դրէթէ անհնարին էր դարձել, պէտք էր խուսափել դիւաւոր կենդրոններից։ Նա հեռանում է դէպի Տիւրոսի և Սիդոնի կողմերը, թէպէտ իւր նենգաւոր թշնամիների հետ վերջնական հանդիպումն անխուսափելի է, որովհետեւ այս է Հօր կամքը, և նա կրկին վերագառնում է Երուսաղէմ՝ Տաղաւարահարաց տօնին։ Այդ տարուայ տօնն հանդիպելու էր Թշրիի 15-ին, մեր օրացոյցի համաձայն երեքշաբթի, Հոկտեմբերի 11-ին (29-րդ թուակ.) իսկ տօնի վերջին մեծ օրը (Յովհ. է. 37) = Հոկտեմբերի 19 կամ 20-ին։ Յամենայն դէպս, 15-ին, շաբաթ օրը տօնի միջին օրն էր և հէնց այդ օրն էլ «եմմուս Յիսուս ի տաճարն եւ ուսուցանէր» (Յովհ. է. 14)։ Տաղաւարահարաց ու Նորոգման տօների միջոց-շրջանին են գալիս մի քանի անցքեր ու գործեր, որոնք առաջ է բերում Ղուկաս աւետարանիչը, օրինակ, «եօթանասնից ընտրութիւնն ու նրանց իւր առջեւից երկու-երկու ղրկելն ամեն քաղաք ու գիւղ, ուր որ ինքն ուզում էր գնալ (Ժ. 1), Կաթառնաութից հեռանալուց յետոյ, երբ արդէն ժողովուրդը Նրանից խուսափում էր, իւր երկրաւոր կեանքի վերջին կիսամեակում Յիսուս այցելեց շատ քաղաքների ու գիւղեր։ Ղուկաս աւետարանչի Ժ. ԺԱ. ԺԲ և ԺԳ գլուխներում նկարագրուած անցքերը, հաւանականօրէն տեղի ունեցել են 26-րդ տարու աշնանը Տաղաւար. տօնից մի քիչ առաջ։ Եւ երբ արդէն մօտեցել էին Նրա այս աշխարհից բաժանուելու օրերը, նա ցանկացաւ գնալ Երուսաղէմ (Ղուկ. Ը. 51)։

Նորոգման տօնը, որի մասին գրում է Յովհ. աւետարանիչը (Ժ. 22), կատարւում էր ութն օր շարունակ, սկսեալ քիսլեի 25-ից (դեկտ. 19 20-ից մինչ 27—28)։ Հոկտեմբերից մինչև ապրիլ տեղի ունեցած անցքերը նկարագրած են Ղուկաս և Յովհաննէս աւետարանիչները։

Այս տօներից յետոյ Յիսուս հեռանում է դէպի այնպիսի յՈՐԴԱՆԱՆՈՒ երկրները։ 33-րդ թուականի առաջին ամիսներում կատարուած անցքերի մասին տեղեկութիւն-

ներ պակասում են: Յովհաննէս աւետարանչի Ա. գլխից տեղեկանում ենք, որ Նա մի կարճ ժամանակ ապրում է Բեթանիայում, ապա դնալով Նփրոն կամ Նփրայիմ, Բեթէլի մօտ, որ Սամարիոյ Հրէաստանի սահմանի վրայ է, Նա վերջին անգամ վերադառնում է Գալիլիա և հրաժեշտ տալով Նրան, վերջնականապէս, տեղափոխւում է Հրէաստան՝ Նրիքովի վրայով (մէկդի թողնելով Պիրէի ճանապարհը), ուր տեղի է ունենում Զաքէոս մաքսաւորի հետ հանդիպելը, որից յետոյ դարձեալ այցելում է Բեթանիան: Ազգարու, Մարթայի ու Մարիամի տանը պատրաստուած ընթրիքը ըստ զարգացող տօնից վեց օր առաջ էր, այսինքն՝ 30-րդ թուականի ապրիլի 1-ին, շաբաթ երեկոյեան (նիսանի 9-րդ օր):

Վրայ է հասնում այժմ այնպէս ճշտօրէն «Զարչարանաց» անուանող եօթնեակը (շաբաթը): Կիւրակէ օրը, ապրիլի 2-ին, կատարւում է Նրա հանդիսաւոր մուտքը յերուսաղէմ: Երեկոյեան Յիսուս կրկին վերադառնում է Բեթանիա՝ տասներկուսների ուղեկցութեամբ (Մարկոսի ԺԱ. 11): Այդ օրը, նիսանի 10-ին, ըստ Մովսիսական օրինաց, ընտրւում էր մի տարեկան անարտա գառը՝ նոյն ամսի 14-ին տաճարում զոհելու համար (Ելից ԺԲ. 3—6): Այն մի փաստ չկայ պնդելու, որ այս անցքերից մինը կատարուեց երկուշաբթի, ապրիլի 3-ին, կամ միւսը—4-ին, կասկած չկայ սակայն, որ Նա այդ օրերն անցկացնում էր տաճարում, իսկ երբ օրը լինում է տարածամ (Մարկոսի ԺԱ. 11), Նա մեկնում էր Բեթանիա կամ առանձնանում էր Զիթենեաց լերան մի անկիւնում: Ըստ երեւոյթին, այդ վերջին օրերում փոքր ինչ նախադգուշութիւն կարեւոր է համարել Նա. «Զայս խօսեցաւ Յիսուս և չոգաւ թաղեալ ի նոցանէ» (Յովհ. ԺԲ. 36), այսինքն Նրան հարցնող ամբոխից: Մահից ազատուելու ձգտում Նա մտքիցն անգամ չէր անցկացնում, այս դէպքում Նա պիտի աճապարէր վերադառնալու Գալիլիա կամ մի ուրիշ հեռաւոր վայր, բայց և չէր ցանկանում շտապեցնել դրա կատարումը, յօժարութեամբ ինքնիրեն թշնամիներին յանձնելով:

Պէտք է ենթադրել, որ հէնց երեքշաբթի երեկոյեան, Ձիթենեաց լերան բարձունքից գիտելով տաճարի ոսկե-
ճաճանչ տանիքն ու սրածայր գմբէթները, — որոնք մայր
մոնոդ արևի վառվռուն ճառագայթների տակ սուրբակա-
նից աւելի էին շողշողում, — նա առած պիտի լինի իւր
նախագուշակ խօսքերն աշխարհի վերջի ու երուսաղէմի
կործանուելու մասին... ամբողջ չորեքշաբթի օրը նա ցան-
կացաւ անցկացնել Բեթանիայում՝ իւր սիրած ընտանիքի
անդամների ու առաքեալների շրջանում: Քայլերն ուղղելով
դէպի այնտեղ (Բեթ.) նա, ինչպէս ասաց մի անգղիացի
քարոզիչ, — շրջապատուած իւր աշակերտներով՝ գնում էր
խորին լուսթեամբ, որը բարձր է ամենայն խօսակցութիւ-
նից: Լրացած լուսինը բարձրանում էր լերան ետեից,
տարածելով իւր արծաթագոյն շողերը թալով կանաչների
ու ձիթենաճիւղերի վրայ: Երեկոյեան բաց-դեղնաւուն
վերջալոյսը թալէ-առ թալէ գունատուելով՝ տեղի էր տալիս
գիշերային այդ համասփիւռ ճրագի արծաթափայլ շողերին:
Այդ վայրկեանին այնպէս էլ գունատուում էր նրա ուսուց-
չական կեանքի ցերեկը, տեղի տալով իշխանաբար մօտեցող
մարտիրոսական սև ամպին ու աւազակի նախատական
մահուան:

Հինգշաբթի, նիսանի 13 կամ 14-ը (30-րդ թուականի
տարելի 6), նրա մարդկութեան արած կենսաբեր ծառա-
յութեան վերջին օրն էր: Նա Պետրոսին ու Յովհաննէսին
ուղարկում է երուսաղէմ՝ զատկական դառը պատրաստե-
լու: Ոմանք ենթադրում են, որ այդ նպատակաւ ցոյց
տրուած էր Յովսէփ Արեմաթացու կամ Մարկոս աւետա-
րանչի տունը: Կէս օրից յետոյ, երբ ինքն էլ եկաւ, այնտեղ
արդէն ամեն ինչ պատրաստ էր: Մուրը ընթրիքը արդեօք
տմօի 13-ին կատարուեց թէ 14-ին, ըստ վերոյիշեալ
պատճառի, միտւմ է անորոշ: Մատթէոսի, Մարկոսի ու
Ղուկասու աւետարանների բնագրից հետեւում է, որ պէտք
է գերադասել 14-ը: Այն ժամանակ կարող են կարծել, որ
մահուան պատիժը կատարուած է եղել հէնց 15-ին, այ-
սինքն տօնի ամենամեծ օրը, մի այդպիսի հանդիսաւոր օր:

մահուան դատավճիռ կատարելը մտքից անգամ չէր կարելի անցկացնել։ Իսկ եթէ Յովհաննէս աւետարանչի ցուցման համեմատ ճշտագոյնն ընդունելու լինենք 13-րդ թիւը, — որի հետ համաձայն են և Տալմուդի սարքողները, — այստեղ էլ յանգում ենք մի ուրիշ՝ չը պարզաբանուած կասկածանքի, այս դէպքում Յիսուսեան Պատեքը կատարուած պիտի համարել հրէականից 24 ժամ առաջ։ Յիսուսի, քրիստոնէական Զատիկը հին-ուխտի Պատեքից առաջ կատարելը լիովին հնարաւոր մի ենթադրութիւն է, բայց սովորական ժամանակից առաջ դրա պատրաստելը երկու աշակերտների ձեռքով՝ բոլորովին անկարելի է այն պատճառաւ, որ Զատիկի համար անհրաժեշտ դառան զեննումը տաճարի մէջ, ամսի 13-ին, 24 ժամ առաջ, քան ամբողջ ժողովրդի համար օրէնքով կարգադրուած ժամանակը, այնպիսի մի սրբապղծութիւն էր, որին քահանան երբէք չէր համաձայնիլ։ Ուրեմն այդ դիւլեմայից դուրս է գալիս այն աւելի հնարաւոր ելքը, թէ Յիսուս խաչուած է եղել նիսանի 15-ին (ապրիլի 7), բաղարջակերաց տօնի առաջին օրը։ Այլքի առաջ ունենալով այն սաստիկ լարուած դրութիւնը, երբ Նրա թշնամիների կատաղութիւնն ու կուրութիւնը իրենց գաղաթնակէտին էին հասած, այս վերջին եզրակացութիւնն աւելի հնարաւոր է դառնում, քան թէ տաճարի մէջ, հրապարակաւ Մովսիսական օրէնքների խանգարումը։

Հաղորդութեան սուրբ խորհուրդը կարգելուց յետոյ տեղի է ունենում աշակերտների հետ վերջին խօսակցութիւնը, որ կարգացում է Յովհաննու ԺԴ, ԺԵ, ԺԶ և ԺԷ-րդ գլուխներում։ Նրանց ուղեկցութեամբ, կէս-գիշերի մօտ, գլմելով դէպի «Ոչխարաց դուռն»ը, և իջնելով Կեդրոնեան հեղեղատի վրայ, կանգնում է Զիթենեաց լեռան ստորոտում։ Այստեղ, Գեթսեմանի պարտիզում, Նա ենթարկւում է մարտիրոսական խորին վշտերի ու հոգեկան ծանր տանջանքների, որից առաջանում է այն գերբնական երևոյթը, ինչպիսին է արիւնխառն քրտանց հոսելը Նրա դալկացած դէմքի վրայից... Մի քանի րոպէ ևս, և Նա — թշնամիների ձեռքումն է ... Նրան տանում են նախկին

քահանայապետ Աննայի մօտ, որի այդ տիտղոսն անուանական էր միայն. նրա ապարանքն այնտեղից ոչ հեռու, բլրի վրայ է։ Այնտեղից տանում են Նրան Կայիափայլեմօտ, որ այդ տարուայ քահանայապետն էր։ Գիշերով սինէդրիօնում կազմում ու հաստատում է դատավճիռը, իսկ ուրբաթ օր, ապրիլի 7-ին, առաւօտուն կանուխ Նա գտնւում է Պիղատոսի մօտ, կառավարչապետի «քարայատակ» գահլիճում։ Այս հաստատութիւնը գտնւում էր Անտօնիոսի աշտարակի մօտերը, որի հիմքերի մնացորդները մինչև այսօր էլ երևում են։ Ապա տանում են Նրան Հերովդէս Անտիպպասի մօտ, որ ըստ սովորութեան եկած էր երուսաղէմ՝ Հրէից տօնին և ապրում էր, ըստ երեոյթին, Կեսարականում կամ Ագրիպպականում, որ Հերովդէս մեծի կառուցած ամենաշքեղ պալատներից մէկն էր։ Հասնում է ժամը, երբ գործադրուելու էր սինէդրիօնի արձակած հակամարդկային դատավճիռը...։ Խաչը ուսին բարձած՝ Նրան տանում են քաղաքի պարիսպներից դուրս, դէպի հիւսիս-արեւմուտք։ Այստեղ, ոչ-հեռու հին քաղաքի պարիսպներից, — որ շինել տուած էին Եղբայն ու Նէեմիան՝ Բաբելոնի գերութիւնից վերադառնալուց յետոյ, — դրանց դէմ-յանդիման գտնւում է դանկի նման լերիկ մի փոքրիկ բլուր կամ քարակոյտ՝ պարտէզներով շրջապատուած, որոնց մէջ էր և Յովսէփ Արեւմտեացու պարտէզը՝ իւր ընտանեկան քարէ դամբարանով հանդերձ։ Ահա այս բլրի վրայ վախճան ստացաւ Նրա երկրաւոր կեանքը։ Խաչուելով առաւօտեան ժամի իննին, Նա հոգին աւանդում է կէսօրից յետոյ ժամի երեքին։ Երեկոյեան վեց ժամին խաչի վրայից իջեցրած է Ամենամաքուր Մարմինը ու դրուած վերոյիշեալ հանգստարանի մէջ։

Դրանից յետոյ կատարուած աւետարանական մնացեալ անցքերը որոշւում են առանց դժուարութեան, այսպէս. Քրիստոսի Յարութիւնը գալիս է (30-րդ թուակ.) ապրիլի 9-ին. Համբարձումը — մայիսի 18-ին, իսկ քրիստոնէական առաջին Պէնտէկոստէն (հոգեգալուստը) — մայիսի 28-ին։

Դպիր Նիկողայոս Դաւթեան

Նոր-Նախիջեւան, 14 մարտի 1906 ամի։